

Den geniale ensomhed

Da Nietzsche og Brandes fandt hianden

AF KELD ZERUNEITH

En befrugtning

En søndag eftermiddag i april 1888. Strindberg, der på det tidspunkt logerede hos en politibetjent Harlew i Tårnbæk, var søgt ind til København for at finde lidt adspredelse i sit trængte familieliv. Men han mødte ingen. Vennen Edvard Brandes var sandsynligvis hos forældrene. Grædefærdig og træt, hans egne ord, slog han sig ned på en bænk på Kongens Nytorv. Her traf Georg Brandes ham, på vej til en middag, men så optændt af Nietzsche, som han var, fortalte han Strindberg en times tid om den tyske filosof.

Strindberg, der ikke stak sine følelser under stolen, måtte gribe til en seksuel analogi for at beskrive det voldsomme indtryk, Nietzsches tanker havde gjort på ham. Han havde af Nietzsche i sin uterus modtaget »en förfärlig sädesuttömning«, så han nu følte sig fyldt i sin bug som en tæve (»hynda«, Brandes 1939, s. 133). Sjældent, at en forfatter indrømmer så dyb en påvirkning.

Hvad det er, som især tænder Strindbergs fantasi, erindrer han siden Brandes om i den eneste replik, der er overleveret fra deres samtale, og hvor han havde sagt: »Nå Strindberg, Ni som hatar »de små« Ni skall väl tycka om N-e. « (a.a. s. 300). I fortællingen *Des små*, som Strindberg havde udgivet året før, beskriver han, hvordan det græske og romerske rige gik til grunde, da små mennesker tog magten fra de store, en fortsat kamp, hvor sejren synes at tilsmile de små, som krigstendommen har givet en guldalder.

Det er med andre ord Nietzsches forestilling om overmennesket, Brandes navnlig har talt om, og som Strindberg har taget til sig i følelsen af en kongenialitet. Deres enighed omfatter også kvindesynet, da Strindberg konstaterer, at Nietzsche som alle begavede mænd er »Qyinnohatare« (a.a. s. 133). Nietzsches øjeblikkelige indflydelse på Strindberg kan spores i forordet til *Frk. Julie*, som han skrev i sensommeren samme år. Brandes' egen vej til Nietzsche havde derimod været lang og kringlet.

Brandes' vej til Nietzsche og vice versa

Allerede i 1883 må Nietzsche have haft Brandes i tankerne som en potentiel formidler af sin filosofi. 13/2 1883 skriver han til sin forlægger, Ernst Schmeitzner, fra Rapallo, at han fra Berlin har hørt, at han ivrigt diskuteres imellem intelligente mænd. Og han fremhæver i særdeleshed Brandes, »kulturhistorikeren«, som han beskriver som »der geistreichste jetzigen Dänen. Ich erfahre, dass er sich eingehend mit mir beschäftigt hat« (Nietzsche 1986, s. 328). En sandhed med modifikation.

Da *Also sprach Zarathustra* er færdiggtrykt, 1. del, maj samme år, anmoder han sin forlægger om i hans navn at forære Brandes et frieksemplar (a.a. s. 373). Enten skete det ikke, eller værket gik tabt – *Ein Buch für alle und Keinen*, som undertitlen lyder.

Der er det rigtige i Nietzsches påstand, at Brandes rent faktisk under i sit ophold i Berlin havde anskaffet sig *Menschliches, Allzumenschliches* (Brandes 1966, s. 439 og 445), måske tilskyndet af Nietzsches ven, filosofen Paul Rée, som han nævner i et brev til Nietzsche (a.a. s. 445). Formentlig har han ikke læst værket, eller det har ikke gjort nævneværdigt indtryk på ham, han omtaler det i hvert fald ikke i denne periode.

I 1886 tilsender Nietzsche ham så *Jenseits von Gut und Böse* i håb om, at Brandes nu skulle skabe en vej for ham, ensom og ukendt, som han var. Men Brandes reagerede heller ikke denne gang. Først året efter kommer der skred i tingene, efter at han har modtaget *Zur Genealogie der Moral*.

Det får Brandes til 26/II 1887 at skrive et hyldestbrev til Nietzsche. Og han åbner dermed en korrespondance, der står på, indtil Nietzsches sindssyge bryder ud primo januar 1889.

Han forklarer ikke direkte, hvorfor han ikke har svaret før. Men han begrundet det senere med, at han dels dagligt modtog så mange bøger, at det ikke var ham muligt at svare på alle, dels at han nok læste *Jenseits von Gut und Böse*, fik »et stærkt Indtryk, men intet simpelt eller bestemt« (Brandes 1901, s. 647). Med *Zur Genealogie der Moral* forholdt det sig straks anderledes, fordi den var »meget klarere« og samtidig stillede de to andre i et nyt relief for ham.

Brandes begrundet ikke, hvorfor han ikke kan komme i dialog med de to første bøger. Det skyldes imidlertid den enkle årsag, at de var affattet i den aforistiske form, som Nietzsche netop slog ind på med *Menschliches, Allzumenschliches* i 1877. Han vælger et så radikalt skifte i udtryk for at distancere sig fra den logiske fremstillingsform, som han anvender i sine første skrifter, men som han nu betragter som dekadent. Han fører denne dialektik tilbage til Platon, der havde valgt de evige ideers verden frem for kroppens jordiske liv. I Nietzsches øjne fjerner en logisk diskurs erkendelsen fra den subjektive erfaring, hvorigennem individet søger at blive sig selv bevidst - »Bliv den, du er!«, et citat af Pindar, der som et mantra går igennem hans forfatterskab.

Brandes karakteriserer i sine forelæsninger - med et lån fra Poul Martin Møller - aforismerne som lidenskabelige og originale »Strøtanker«,¹ der vanskeliggør tilegnelsen, men han gør heller intet forsøg på at forstå deres eksistentielle betydning. Tværtimod, da denne udtryksform netop blokerer for hans forståelse. For som vi skal se, bygger hans formidling af Nietzsches tanker på hans ungdomsskrifter, fordi de i lighed med et eneste af hans senere værker, *Zur Genealogie der Moral*, har en logisk, fremadrettet argumentation. De aforistiske værker omtaler han stort set ikke.

Nietzsche har et par gange udtalt sig om sin brug af aforismen: »Aforismen, sentensen, i hvilken jeg som den første blandt tyskere er en mester, er 'evighedens' former; min ambition er at sige i ti sætninger, hvad enhver anden siger i en hel bog - hvad enhver anden i en hel bog ikke siger« (AR s. 113).

I sin krystallinske form kræver aforismen mao. fortolkning og fordybelse af sin læser, ikke mindst når aforismerne som hos Nietzsche strider imod hinanden. Han finder heri en skriftlig form, der svarer til livets egen modsigelsesfyldte. Og han kan med denne form etablere en musikalsk, munter erkendelse, en »distancens patos« (a.a. s. 98), hvori han aflæser tilværelsens tegnkarakter, dens »semiotik« (a.a. s. 53), der ligger til grund for alle de moralske domme og værdier, som eksistensen selv fremtvinger. Det er disse betydninger, han afdækker i et stort ja til livets lykke og tragedie.

1. Brandes 1902, s. 615 og 640. P. M. Møller giver denne beskrivelse af aforismen: »Strøtanker, som Frugter af Øieblikkets klarere Anskuelse, ere poetiske ved deres aforistiske Form, ikke videnskabelige. De ere Tænkningens Culminationspuncter - et slags Hermaphroditer, halv Poesie, halv Prosa« (*Efterladte Skrifter*, bd. 3, 2. udg. København 1848, s. 3).

Breve og juvenalia

I sit første brev til Nietzsche skriver Brandes, at Nietzsche hører til de få mennesker, som det er nødvendigt for ham at tale med. Så meget stemmer overens med hans egne tanker og sympatier. Det gælder ringeagt for asketiske idealer og demokratisk middelmådighed, der hos Nietzsche kontrasteres med det, han definerer som en »aristokratisk radikalisme« - »aristokratischer Radikalismus« (Brandes 1966, s. 439). I samme åndedræt lægger han dog her som andre steder afstand til Nietzsches kvindesyn.

Nietzsche tager med kyshånd imod Brandes' brev, finder udtrykket »aristokratisk radikalisme« slående og hilser ham som en »god Europæer og Kultur-Missionær«.² Brandes bryder sig ikke om at blive slået i hartkorn med det missionske, selv om det med tanke på hele hans virke og forsøg på at løfte europæisk kultur ind i dansk åndsliv vist er et meget passende udtryk.

Til gengæld piner det tydeligvis Nietzsche, at Brandes finder hans bøger »dunkle« (Brandes 1901, s. 648). Han vil derfor sørge for, at han *en bloc* får tilsendt hans ungdomsskrifter - »Juvenilia og Juvenalia« (a.a. s. 650). Det vil gøre det muligt for Brandes at træde ind i hans »hule« (»Höhle«, Brandes 1966, s. 442), dvs. hans filosofi, og det vil kaste lys over ham som en »vir obscurissimus« (Brandes 1901, s. 652). At Nietzsche sammenligner sin filosofi med en hule, er dels en åbenbar indrømmelse af den ensomhed, han mere eller mindre befinder sig i, dels en skjult identifikation med hans overmenneskelige helt Zarathustras selvvalgte position.

De ungdomsskrifter, det handler om, er *Die Geburt der Tragödie* (1872) og de fire afhandlinger, der indgår i *Unzeitgemässe Betrachtungen* (1873-76). Alle, som sagt, affattet i samme argumenterende form som *Zur Genealogie der Moral*.

Hvad nu end årsagen er, lader disse værker vente på sig, så Brandes først modtager dem i begyndelsen af marts. De følgende uger læser han intenst. Og nu finder den tilegnelse af Nietzsches tanker sted, der ligger til grund for hans forelæsninger. Krystallisationsprocessen består deri, at han i ungdomsskrifterne finder en række af de hovedtemaer i svøb, som Nietzsche siden videreudvikler i sine aforistiske værker. Uden stort set at forholde sig til disse skrifter kan han nu trække *Zur Genealogie der Moral* sammen med ungdoms-

2. Brandes 1901, s. 647. Nietzsches breve citeres i Brandes' oversættelse.

Friederich
Nietzsche.
Foto: Det Konge-
lige Bibliotek.

skrifterne og således trin for trin i en stigende indsigt tage hans filosofi i besiddelse og på dette grundlag tegne sit eget helhedsbillede af Nietzsche.

Som han skriver til Nietzsche, har hans ungdomsværker været ham til overordentlig nytte. Meget i de modne (»reifen«, Brandes 1966, s. 458), dvs. de aforistiske bøger, fatter han ikke. De virker ofte meget intime og er som et skønt skrin uden nøgle. Som han uddybende skriver et andet sted, havde han i læsningen af disse værker en følelse af ikke at forstå til bunds, som han plejede, noget undslap ham hele tiden (Brandes 1890, s. 87).

Krisetid

For helt at forstå, hvad mødet med Nietzsche kom til at betyde for Brandes, er det nødvendigt at se lidt nærmere på hans livssituation på dette tidspunkt. Som han forklarer Nietzsche, er han den mest forhadte mand i Norden, dagligt skydeskive for angreb (Brandes 1966, s. 448). Han, den ellers hyperaktive mand, har i tre år ikke skrevet et større værk (a.a. s. 453).

Brandes var i februar 1882 vendt skuffet tilbage fra Berlin. Efter den første festivitas havde han følt sig både kulturelt og sprogligt isoleret, samtidig med at han hele tiden skelede til situationen i Danmark. Vel blev han ved hjemkomsten fejret ved en storstilet fest på D'Angleterre. Men glæden var kort. Snart følte han sig lige så alene og forstemt, som da han i 1877 havde forladt Danmark med beskyldninger for at være landsforræder, immoralist og plagiator hængende efter sig - og uden at have opnået det eftertragtede professorat i æstetik efter Carsten Hauch.

Da han i slutningen af 1883 udgiver *Det moderne Gjennembruds Mænd*, er de forfattere, han heri skriver sammen som sine proselytter, stort set faldet fra: Bjørnson, Drachmann, selv vennen Schandorph; forholdet til Ibsen var køligt og J. P. Jacobsen dødsmærket, helt bortset fra at han ikke brød sig om *Niels Lyhne* med dens dødsforbundne helt og lyriske stemningsprosa. Han var en hærfører uden hær.

De evindelige angreb gjorde ham hård og foragtfuld. Med tiden udviklede han en af paranoia bestemt polemisk stil, tenderende til det perfide som under den såkaldte sædelighedsfejde i 1887.

I et dagbogsnotat fra nytåret 1886 registrerer han, at enhver tale om fremskridt er tom - »Menneskeheden enfoldig og raa!« (Brandes 1908, s. 151). Hans sind vender sig nu, som da han var 17 år, imod »heroworship, Dyrkelsen af de faa, som frembringer og forstaar« (smst.). Dengang havde han behov for at tjene

et geni, med modenheden kom hans trang til selv at råde, og han slår fast: »Der gives kun ét afgørende paa Jorden: Vilje, ledet af Intelligens« (smst.) Og selv om han faldes i ryggen, kender han sin stilling som »aan- delig Fører« (a.a. s. 350).

Vækkelsen

Det er på denne baggrund, at Nietzsche kommer som kaldet. Som en vækkelse: Hans kritik af det, han kalder dannelsesfilisteriet og en kristen moralitet, modstillet en dyrkelse af de store og enestående mennesker. Herremoral versus slavemoral. Under læsningen af Nietzsches ungdomsværker mobiliseres således hele Brandes' psykiske beredskab, så han igen kan vende sig udad i handling og med fornyet kampgejst.

Et enestående brev fra 1/4 1888 til Sophus Schandorph vidner om denne pludselige genopvækkelse af hans energi. Nietzsche er, skriver han, »den eneste nulevende Filosof, jeg kan bruge« (Brandes 1940, s. 234). Jeg har udhævet ordet bruge, fordi det afslører, at hans læsning af Nietzsche nu har fundet sit formål: han skal bruges i Brandes' eget opgør med sin egen samtids overfladiske dannelse og mentale slaphed.

Han understreger denne sin forvandlingsproces ved at pointere, at han nu har kastet en af sine »Slangehuder« og fortsætter:

Desuden bliver jeg mere radikal, mindre historisk, og stedse mere aristokratisk i æstetiske og historiske Synsmaader. Jeg troer ikke mere for en Døjt paa at de store Mænd er concentreret Masse, skabes nedenfra, er Udtryk for Hoben osv. Alt kommer fra de Store, Alt siver fra dem nedefter. Jeg har glædet mig over det stærke indre Liv, jeg fører, og over Gjæringen i mine Ideer. Stilstand er frygtelig og Hamskifte er den egentlige, væsentlige Ungdom (smst.).

Vi ser, hvordan Brandes ligefrem har amalgameret sig med Nietzsches synspunkter og gjort dem til sine egne. Det gælder ikke alene tanken om de store mennesker, han dog altid selv havde dyrket i fx Holberg,³ men også det »ahistoriske« standpunkt, han har hentet fra *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*.

3. Brandes beundrede hele sit liv Holberg som en person - og et længselsbillede, der have sat sig ud over det nationale: Holberg var dannet ved kontakt med frie europæiske ånder og blev en folkelig opdrager. 1884 udgav han i anledning af 200 året for Holbergs fødsel *Ludvig Holberg. Et Festskrift*.

Georg Brandes.
Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Heri plæderer Nietzsche nemlig for, at historien skal tjene det ahistoriske, som indeholder den egentlige livsenergi.

Fra denne spontane livsudfoldelse henter Brandes nu sin gæring, ja, sin ungdomskraft tilbage i et »Hamskifte«, et udtryk, han ligeledes har hentet fra Nietzsche. Nietzsche bruger det ofte i sine bøger og har kort før anvendt det i et brev, hvori han omtaler den krise, han gennemlevede i tiden mellem *Unzeitgemässe Betrachtungen* og *Menschliches, Allzumenschliches*, et hamskifte (»Häutung«, Brandes 1966, s. 451), på vej ind i sin aforistiske skrift, hvori han endelig blev sig selv.

Den 3/4, to dage efter brevet til Schandorph, skriver Brandes da også til Nietzsche, at han har ærgret sig over, at ingen i Skandinavien kender til hans eksistens, hvorfor han har besluttet at give ham et gennembrud med ét slag (a.a. s. 457). I *Levned* forklarer han, at han følte det som sin pligt at gøre for Nietzsche, hvad han før havde gjort for bl.a. Ibsen og J. P. Jacobsen (Brandes 1908, s. 229). Selvfølelsen fejler ikke noget. Han er igen i drift.

For nok er det hans mål at gøre Nietzsche kendt, men han vil i sin genopvakte ildsjæl slå et slag for sine nye ideer og på denne måde vinde sig en fremtid. Og det må være i denne sindstilstand, at han møder Strindberg på Kongens Nytorv, hvilket i givet fald er søndag d. 8/4. Dette sandsynliggøres ydermere af, at Strindberg d. 1/4 - den første søndag i april - skriver et alenlangt brev til Edv. Brandes - uden at nævne sin københavneretur. To dage senere, d. 10/4, indleder Brandes sine forelæsninger.

Forelæsningerne

Brandes var forvænt med fulde huse til sine foredrag og forelæsninger, som han ofte måtte gentage. Til den første forelæsning kom imidlertid kun 150 tilhørere. Navnet Nietzsche sagde ingen noget. Men efter referatet i *Politiken*,⁴ der skildrede Brandes i fuldt vigør, luciferisk forførende med panderynker og hårets bukler som fremskudte ravnevinger⁵ - selv den dag, han er forkølet, er der stuvende fuldt. Det dobbelte antal. Til sidst stående ovationer, som Brandes i al beskedenhed meddeler Nietzsche nok så meget gjaldt ham.

For Nietzsche, den ensomme, men ikke desto mindre anerkendelseshungrende filosof, betød forelæs-

ningerne en sand vitaminindsprøjtning. Han skriver, at det har været hans »første vellykkede Foraar« (Brandes 1901, s. 655), ikke mindst takket være Brandes' indsats. Og han indføjer da også Brandes i *Ecce homo* (EH s. 117) som et talerør for sin filosofi og bevis på det store gennembrud, han er undervejs med, strækkende sig helt til Skt. Petersborg.

Brandes redegør for Nietzsche, hvordan han i forelæsningerne har søgt at tegne et klart og sammenhængende billede af hans tankeverden, herunder har søgt at skildre hans forfatterpsykologis ejendommelighed, men også vist, hvor deres tanker skiller.

Vi kan altså slå fast, at bekendtskabet for begge betød en opblomstring, et nyt forår, både i bogstavelig og overført betydning, hvis man ikke ligefrem vil tale om en genopstandelse, da Nietzsche for sit vedkommende taler om, at han har levet tæt på døden i mange år.

Nietzsche-forelæsningerne og »Aristokratisk Radikalisme«

Den signifikante forskel på det ufuldstændige forelæsningmanuskript⁶ og den senere udarbejdede trykte form med titlen »Aristokratisk Radikalisme«, publiceret i *Tilskueren* august 1889, skyldes ikke kun, at der er tale om forskellige genrer: et manuskript til mundtlig brug og et gennemarbejdet essay.

Den vigtigste forskel skyldes det forhold, at Brandes, da han holdt forelæsningerne, var under næsten identifikatorisk indflydelse fra Nietzsche. Derimod er »Aristokratisk Radikalisme« skrevet på afstand og med en viden om Nietzsches sindssyge. Sygdommen har kastet et lys over hele forfatterskabet. Brandes kan stadig anvende ham i sin kamp for åndelig frihed ved at fremføre samme hovedsynspunkter som i forelæsningerne, men i en klar dobbeltbevægelse, hvor han samtidig distancerer sig.

Det er således påfaldende, hvor relativt sjældent han i forelæsningerne nævner Nietzsche ved navn og derved slører overgangen imellem dem, modsat i artiklen, hvor han hele tiden refererer til ham. I forelæsningerne optræder hans eget retoriske *jeg* ofte, ligesom han som vanligt opererer med skjulte citater, hvad der befordrer indtrykket af en sammensmeltning. Eller han springer navnet over i en ligeledes retorisk begrundet spørgeform: »Hvorledes opstaar Skyldbevidstheden? Som Bevidsthed om en Gjæld«.

4. *Politiken* bragte referater af forelæsningerne d. 17/4, 18/4, 2/5 og 9/5.

5. Skildringen skyldes Victoria Benedictsson, jf. Brandes 1939, s. 266 og 365.

6. Brandes-arkivet kps. 222, læg 204.

I artiklen lyder det samme sted: »Efter Nietzsches Gisning opstaar Skyldbevidstheden simpelthen som Bevidsthed om en Gæld« (Brandes 1901, s. 623).

Det første udsagn er slagkraftigt i sin spørgeform, det er ikke til at skelne Nietzsche og Brandes fra hinanden, da Brandes ligesom udtrykker det for egen regning. Derimod er der skabt distance i det andet udsagn ved den direkte henvisning til Nietzsche. Og sådan er det helt gennemgående, når man sammenholder de to tekster.

Manuskriptet til forelæsningerne vidner om det mentale højtryk, de er blevet til under. Skriften flyver hen over siderne. Og det retoriske, for ikke at sige agitatoriske, fremgår af de mange steder, hvor Brandes med enkelt- eller dobbeltstreg under vigtige passager har markeret, hvor han skulle give sit foredrag særlig emfase, ofte i forbindelse med en opremsning af ord: »Had, Misundelse, Nag og Hævn«. To streger under!

Som i 1871, da han holdt forelæsningerne, der fik titlen *Emigrantlitteraturen*, og krævede problemerne sat under debat, er han igen en mand, der har fundet et stof, hvormed han kan opflamme sig selv og sine tilhørere. Imidlertid er han ikke kritikløs. Han indleder med at sige, at Nietzsche som den betydelige ånd, han er, »fortjener at studeres, at drøftes, at bekæmpes og at tilegnes« (Brandes 1901, s. 596). Den underliggende pointe er, at han, Brandes, har det geni, der skal til for at genkende et andet geni, eftersom han har den »Slægtlighed« (Brandes 1908, s. 19), der er forudsætningen for, at han kunne opdage et geni, før andre så det.

Det er netop igennem denne påberåbte »Slægtlighed«, at Brandes ser sig i stand til at foretage de fortolkningsgreb på Nietzsche, der gør ham anvendelig i hans egen kamp. For ved som nævnt stort set at bygge på ungdomsværkerne og *Zur Genealogie der Moral* har han fjernet det paradoksale og bragt Nietzsche og hans tankeverden ind i en form for logisk reduktion. Han har derved gjort Nietzsche brugbar og skabt en vital selvspejling.

Hovedtemaer

Selvfølge har forelæsningerne og essayet tematisk set en stor fællesmængde. Brandes sætter dog Nietzsches tanker ind i en større filosofisk sammenhæng i essayet.

Udgangspunkt tager han i Nietzsches skrift imod David Strauss, det første i *Unzeitgemässe Betrachtungen*. Han finder heri udtrykket »dannelsesfilister« (»Bildungsphilister«), et begreb, som Nietzsche ligeledes

bruger om Strauss i *Ecce homo*.⁷ For efter sejren i den fransk-tyske krig er tyskerne ifølge Nietzsche havnet i et dannelsesfilisteri. Det er blevet et selvtilfreds folk, der tror sig dannet, men som er blottet for den enhed i livsyrtingerne, der er kriteriet for kultur. Enhver, der stiler imod det højeste, lægges for had.

Historisk viden tjener ikke længere livet, det ahistoriske, sådan som Nietzsche beskriver det i *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, det andet skrift i *Unzeitgemässe Betrachtungen*. En overmættelse af abstrakt historie svækker desuden personligheden og dræner kraften, der finder udtryk i det spontane liv. Som mennesker skal vi leve uden at lade os lamme af hele historiens byrde. Historien skal for så vidt kunne tjene som en retledning i den umiddelbare livsstrøm, en dionysisk udfoldelse af spontant liv.

Staten opfatter Nietzsche som »det koldeste af alle uhyrer« (SZ s. 44). De manges demokratiske rettigheder opretholder i realiteten et egoistisk værdisystem, der har ført til middelmådighed og en konstant dårlig og frygtssom samvittighed. Nietzsche forkaster tillige den nationale stat og ser frem imod et fælles Europa. Og det er i denne ånd, han hilser Brandes som en god europæer.

Oprindelsen til den plagede samvittighed finder Nietzsche, som han tolker det i *Zur Genealogie der Moral*, i kristendommens ressentimentslære, der i hans optik alene har det formål, at de svage skal beherske de aristokratiske individer. Et sublimt selvplageri, en askese, hvor menneskene selvdestruktivt har introverteret deres instinkter, som hos grækerne kom til udfoldelse i fornemme mennesker og en stærk moral, der ikke kendte til blødsøden medlidenhed, men dette instinktuelle liv er nu vendt indad i skyld og skam. Som filosof mente Nietzsche imidlertid, at det var nødvendigt at leve i en vis askese, fordi samlejet er skadeligt for en åndelig spænding, men han taler igennem hele forfatterskabet om kønslivets mysterium, knyttet, som det er, til det dionysiske.⁸

Med sin tro på et liv efter døden er kristendommen en religion, der netop med sin kønsfor nægelse forurenar livet og har erstattet det ophøjede og sunde med det syge, dekadente. Det er endt i en negativ nihilisme. Og nok ser Nietzsche sig selv som en dekadent,

7. Se EH s. 72. Begrebet blev først brugt af filosofen Gustav Teichmüller, der ligesom Nietzsche havde været professor ved universitetet i Basel.

8. I *Ecce homo* hedder det fx: »Enhver foragt for kønslivet, enhver forurening af selvsamme ved hjælp af begrebet »uren« er selve forbrydelsen mod livet - den egentlige synd mod livets hellige ånd« s. 63. Se også AR s. 120 og MO s. 120f.

men han er i sin nihilisme aktivt formende, eftersom han i sin omvurdering af alle værdier afmonterer dem som illusioner efter Guds død, som han har annonceret i *Die fröhliche Wissenschaft*. Med sin filosofi vil han, der igennem sine egne sygdomme havde fundet sig selv, bringe helbredelse til det syge europæiske menneske.

Disse tanker, her stærkt forkortet, formidler og tilegner Brandes sig mere eller mindre, idet han herigen- nem kan angribe den danske velfærdsmorals middel- mådighed. Det er som et alternativ hertil, at de store mennesker opstilles som et fremtidigt samfunds- og dannelsesideal. Kun undtagelsesvis anvender han be- grebet »overmenneske«, der stammer fra *Also sprach Za- rathustra*. I stedet bruger han et væld af synonyme: de sande mennesker, de højeste eksemplarer, de fremra- gende enkelte, de stærke osv. De er historiens mål, og han citerer her Nietzsche fra skriftet om Schopen- hauer som opdrager, det tredje skrift fra *Unzeitgemässe Betrachtungen*, hvori det hedder: »Menneskeheden skal uafbrudt arbejde paa at frembringe enkelte store Mennesker - dette og intet Andet er dens Opgave« (Brandes 1901, s. 604).

Derimod opponerer han som i brevene imod Nietzsches »brutale Ubillighed« (a.a. s. 642) i synet på kvinden, ligesom han vender sig imod hans »usma- gelige« (a.a. s. 640) angreb på socialister og anarki- ster. Han finder heri en skjult militarisme, nemlig den vilje til magt, der efter Nietzsches mening er selve livs- driften, men som strider imod Brandes' egen pacifis- me, mens Nietzsche derimod så sig selv som en kriger - »Jeg er ifølge mit væsen krigerisk«.9

Differencen

Måske skyldes det Brandes' følelse af som jøde at være stigmatiseret, at han i analysen af kristendommens menneskeligt set undertrykkende moralværdier ikke nævner, at disse ifølge Nietzsche har deres udspring i jødedommen. Men det er en fortielse, der samtidig vidner om de selektive greb, han anvender for at gøre Nietzsches tanker brugbare til sit eget opgør med den danske kulturs småtskårne velfærdsmoral.

Endnu mere problematisk bliver det dog, når han ikke sympatiserer med eller forstår dybden af Nietz- sches filosofi, hvor dette angår det mest centrale i såvel hans værk som erkendelsesbetingede livspraksis. Det

9. EH, s. 29. Nietzsche havde 1867-68 gjort tjeneste ved rytter- regimentet i Naumburg og steg i graderne, indtil han styrtede med hesten. Men han taler altid om sig selv som en mand med stor forstand på krudt og kanoner.

te bliver især åbenbart i hans lange, refererende om- tale af *Also sprach Zarathustra*, det værk, hvormed Nietz- sche efter sit eget skøn har »skænket menneskeheden det største, der hidtil er blevet skænket den« (EH s. 15).

Brandes ved, at Nietzsche selv sætter dette værk højest af sine skrifter. Men han deler ikke hans opfat- telse og skriver, at det ikke er tilstrækkeligt »skikkel- sesdannende« (Brandes 1901, s. 633), dertil er det ens- formigt og i sin stil præget af en patos, han opfatter som en selvhenført beruselse.

Zarathustra har Nietzsche lånt fra den oldpersiske religion, men gradbøjet ham efter sit eget behov. I denne figur søger han for første og sidste gang at le- vendegøre sin filosofi i kød og blod. Det skal give konkret anskuelighed til hans tanker i et overmenne- ske, han kan se sig selv igennem, og som er brobygger til en ny fremtid. I den forstand inkarnerer Zarathu- stra hele Nietzsches utopiske vision.

Brandes indser øjensynligt ikke, at Zarathustra som en overmenneskelig fiktion klart adskiller sig fra de store mennesker, Nietzsche taler om i sine ung- domsskrifter. Disse har stadig en romantisk karakter af idealhelte, svarende til, hvad Brandes selv ledte ef- ter i sin søgen efter hero-worship, hvor han nævner Cæsar som den betydeligste af alle helteskikkelser.

Zarathustra skal derimod tolkes i forhold til livet som en storstilet tragisk skæbnekunst. Måske ligger der heri en form for metafysik, jf. at han selv kalder værket »ein fünftes 'Evangelium'« (Nietzsche 1986, s. 328). Dette vender Brandes sig i sin antimetafysiske tilgang til livet instinktivt imod.¹⁰

Zarathustra og dermed Nietzsche bekender sig til »den evige genkomst«, en tanke, han først introduce- rer i sit værk om historien, og som Zarathustra eksem- pelvis definerer således i spørgefom: »er ikke alle ting så fast sammenknyttede, at dette øjeblik drager *alle* kommende ting med sig?« (SZ s. 139). Mytologisk set svarer dette til, hvordan Dionysos Zagreus i mysterie- kulten hvert år sønderrives og genopstår som led i li- vets fornyelse. Der findes således en enhed og konti- nuitet gennem alle tider (HN s. 29) - »en eneste Aand

10. Modsat Brandes har Helge Rode en dyb forståelse for Za- rathustra og den evige genkomst, hvorfor han kan opfatte Nietzsche som en religiøs filosof. Som Rode eksempelvis skri- ver: »Nietzsche havde det Mod i en Tid, der forguede Viden- skaben, at hævde den religiøse Mennesketypes Overophøjet- hed. Han var selv af Arten og valgte sit Navn »Zarathustra« efter Perserprofeten, som var Jesu Forgænger. Allerede derved fastslog han Slægtskabet« (*Det sjælelige Gennembrud*. København 1928, s. 40).

gennem skiftende Verdner«, som Sophus Claussen, åndsbeslægtet,¹¹ siger i digtet *Anråbelse*.

I »Aristokratisk Radikalisme« karakteriserer Brandes denne lære som en »ejendommeligt Mystik« (Brandes 1889, s. 44), men skærper i en senere version sin opfattelse og kalder den en »iøvrigt ret tom Mystik« (Brandes 1901, s. 637). Det vil altså sige, at han med et snuptag demonterer den forestilling hos Nietzsche, der er hans filosofis egentlige kerne. For det er i tilknytning til denne forestilling, han allerede i *Die fröhliche Wissenschaft* fra 1882 som ja-siger til livet bekender sin kærlighed til skæbnen, amor fati, der, som han skriver i *Ecce homo*, er hans »inderste natur« (EH s. 117). Denne lære skulle Karen Blixen siden applicere på sit liv og værk.¹²

Det er ikke blot et spørgsmål om at sige ja til en evig lyst, men også til en evig smerte – at gå til grunde over for tilværelsens uendelige storhed (UN s. 208), som er det egentlige mål med livet, da et lykkeligt liv ikke er menneskeligt muligt. Det højeste, et menneske kan nå, er et heroisk livsforløb. Fra denne bekendelse til og accept af et tragisk liv stammer den munterhed, der også ligger bag hans aforismers paradoksale leg. Og *Die fröhliche Wissenschaft* slutter i en foregribelse af *Also sprach Zarathustra* ved, at Zarathustra træder frem i den morgenrøde, der har givet navn til værket før, *Morgenröte*, som forvarsel om en helt ny epoke i menneskeheden historie.

Som den akkumulerende, stadig mere udfoldede tekst, Nietzsches forfatterskab er, har han forberedt denne erkendelse med sit syn på det ahistoriske, den umiddelbare livsfølelse. Denne kan spores tilbage til hans først værk, *Die Geburt der Tragödie* fra 1872, hvor Dionysos er guddom for en sådan livsproces.

Brandes nævner da også i forbifarten den græske guddom, repræsenterende »en Verden af Gru og Henrykkelse« (Brandes 1901, s. 613) – som kristendommens modpol. Men idet han ikke integrerer det i sin fremstilling og slet ikke føre dette livsprincip sammen med den evige genkomst og alt, hvad der knytter sig til denne lære, bliver hans Nietzsche-portræt i realiteten meget lidt repræsentativt. Han har ikke begrebet det inderste i Nietzsches filosofi, men har så at sige skrællet den for de moralske analyser og domme, han selv kan »bruge«.

11. I *Fra klodens værksted. En biografi om Sophus Claussen*. København 1992, har jeg nærmere skildret Claussens relation til Nietzsche – og til Brandes.

12. Se Donald C. Riechels analyse i »Isak Dinesen's »Roads Round Nietzsche««, i: *Scandinavian Studies*, 63, 1991, s. 82-90.

Arbeitsfieber

Sommeren 1888 udveksler Brandes og Nietzsche ikke breve. Begge er for travlt optagne af deres eget, men inspireret af hinanden. For selv om Brandes måske aldrig når ind til livsnerven i Nietzsches liv og filosofiske tænkning, betyder mødet med ham ikke desto mindre, at han selv kommer ind i en ny strøm af liv. Som vi har hørt, var han i årene op til mødet med Nietzsche retningsløs og uproduktiv, men gribes nu af »Arbeitsfieber« (Brandes 1966, s. 613). Han har, som han skriver til Nietzsche, været »enorm geschaffen« (a.a. s. 471), og denne hans feberagtige produktivitet har resulteret i to digre bøger med hans indtryk fra Rusland og Polen.

Brandes havde læst Nietzsche. Og stærkt tilskyndet af Brandes selv læste Nietzsche i hvert fald *Den romantiske Skole i Tyskland*. Det fik ham til at tænke over, hvad denne bevægelse har skabt af stor musik: Schumann, Weber, Wagner osv. – »For uden Musik vilde Livet være et Fejlgreb« (Brandes 1901, s. 652). Brandes havde forinden erklæret, at han var uden egentlig musikforstand (Brandes 1966, s. 444).

Brandes opfordrer ham kraftigt til at studere Kierkegaard – »der tiefsten Psychologen, die es überhaupt giebt« (a.a. s. 448). Det skriver han til en mand, der havde de største tanker om sig selv som psykolog – den første, der havde afdækket psykologien bag det dionysiske og det tragiske (EH, s. 66 og 68). Han svarer kort, at han vil beskæftige sig med »det psykologiske Problem Kierkegaard« (Brandes 1901, s. 650), når han kommer til Tyskland. Det blev aldrig. Det havde ellers været interessant at se, hvordan han ville forholde sig til en filosof, der som han selv søgte sandheden i subjektiviteten.

Men hvorom alt er, betyder korrespondancen med Brandes og hans forelæsninger, at Nietzsche som før citeret oplever sit »første vellykkede forår« (a.a. s. 655). Han sprudler af energi, er i godt lune og kan nu i denne psykiske tilstand nærmest euforisk påbegynde sin »omvurdering af alle værdier« (a.a. s. 657). I løbet af sommeren og efteråret 1888 konciperer han: *Der Fall Wagner*, *Götzen-Dämmerung*, *Der Antichrist*, *Dionysos-Dithyramben* og *Ecce homo*.

Han havde brug for Brandes, ikke hans skrifter, men hans navn og støtte. Brandes på sin side for de tanker og den livskraft, han mødte i Nietzsches filosofiske værk. De fandt hinanden på et tidspunkt, hvor de mest behøvede det. De gav hinanden liv, uden dybest set at forstå, hvem den anden var. For Nietzsche var det begyndelsen til enden, da hans højspændte

produktivitet førte direkte over i hans vanvid, hvor han, der foragtede medlidenhed, favnede en syg hest i Turin og dermed gav hele sin fortrængte medlidenhedsfølelse frit løb. Sine dage endte han i armene på sin mor og søster, som han omfattede med gru som »et giftigt kryb« - i deres »instinkters umådelige gemenhed« en dementi af den evige genkomst (EH s. 129).¹³

Sindssygen

Da Brandes gennemarbejdede sine forelæsninger med henblik på »Aristokratisk Radikalisme«, havde han på første hånd kendskab til Nietzsches udbrud af sindssyge. Så mens han i forelæsningerne, opdildnet af hans tankers ild, havde taget Nietzsche til sig i noget nær en identifikation, lægger han nu klart afstand til hans tanker ved som nævnt i essayet hele tiden at henviser til hans navn.

Han havde fundet formelen hos Nietzsche selv. I sit skrift om læremesteren Schopenhauer havde Nietzsche skrevet, at sande opdragere kalder det ægte frem i en virkelig individualitet, men en opdrager formår kun at være en befrier (UN s. 196). Det bliver i Brandes' udformning til et krav om, skridt for skridt, i sin personlige udvikling »at befri sig fra Befrieren« (Brandes 1901, s. 602).

Brandes formidlede kontakt mellem Nietzsche og Strindberg, »der tolle Schwede« (Brandes 1966, s. 474), som han kalder ham - »ein wahres Genie, nur ein Bischen verrückt, wie die meisten Genies (und Nicht-Genies)« (a.a. s. 471). Med begejstring læser Nietzsche *Giftas* i fransk oversættelse. Derimod opfatter han Ibsen som »den typiske gammeljomfru« (EH s. 62).

Strindberg ser på sin side i Nietzsche den, der bebuder Europas og kristendommens undergang (Brandes 1939, s. 293). Ja, han finder nu ligefrem et system i sin egen galskab: den at opponere imod alle. Det skal *en passant* nævnes, at han på vej til København i 1887 på Skt. Hans Hospital havde søgt at få dokumentation for, at han ikke var gal.

Men i slutningen af året bliver Strindberg temmelig bestyrtet. Han modtager i rap tre breve fra Nietzsche, det ene mere forrykt end det andet. Nietzsche vil have ham til at oversætte *Ecce homo* til fransk og under-

skriver sig i det sidste brev »Nietzsche/Cæsar« - »nu tror jag vår vän Nietzsche er galen och hvad värre är, han kan kompromettera oss« (Brandes 1939, s. 296), skriver han til Brandes, idet han sender ham brevene til selvsyn med spørgsmålet »Was thun?«.

Som svar på Strindbergs »Was thun« replicerer Brandes, at det jo kun var, hvad man kunne forvente af Nietzsches »stedse mere svulmende Selvfølelse« (smst.). Brandes hævder ydermere, at han tidligt var på vagt over for tyskeren. På den anden side har han set så meget, når han som en doktor færdes i litteraturens store hospital af »saarede, exalterede og halvfjottede Forfængeligheder« (a.a. s. 297). Derfor kan han heller ikke undres over »Selvtilbedelse« hos en skribent, især en, der har været miskendt så længe. Og derfor har han lidt håb endnu, vil endnu tro det bedste, for i modsat fald er »Manden daarekistegal«. Ja, det ville være en stor ulykke, hvis en så sjælden og rig ånd skulle være ramt af »Højhedsvanviddet« (smst.).

Brandes skriver sit brev d. 4/1 1889. Samme dag har Nietzsche skrevet sit sidste til ham, der lader alt håb ude. Det hedder in extenso: »Dem Freunde Georg. Nachdem Du mich entdeckt hast, war es kein Kunststück mich zu finden: die Schwierigkeit ist jetzt die, mich zu verlieren ... Der Gekreuzigte« (Brandes 1966, s. 479).

Det lyder vanvittigt. Ikke desto mindre er der en vis logik i galskaben. Brevet lader sig nemlig præcist tyde ud fra *Also sprach Zarathustra*, hvor Zarathustra siger: »I havde endnu ikke søgt jer selv: da fandt I mig ... Nu befaler jeg jer at miste mig og finde jer selv; og først når I alle har fornægtet mig, vil jeg komme tilbage til jer« (SZ s. 70). Som Zarathustra vægrer Nietzsche sig imod at blive omklamret, vil befri sig fra dem, han har befriet. De skal finde sig selv igennem ham, dette er deres livs opgave, sådan som det har været hans.

Det undrer selvfølgelig, at han underskriver sig »den korsfæstede« i betragtning af, at *Ecce homo* netop er skrevet som et attentat på selvsamme og slutter med ordene: »Dionysos mod den korsfæstede« (EH s. 128). I sammenbruddet må der imidlertid være sket det, at alle betydningsplaner imploderer for Nietzsche, falder sammen i en objektbesættelse, hvor det før adskilte i et flow af arketyper bliver ét og det samme. Zarathustra taler flere gange i samme ånd om sit mål: »at digte og drage sammen til ét, hvad der er brudstykke for mennesket« (SZ s. 175).

Nietzsche har da også i løbet af sit forfatterskab opfattet Jesus som en eksemplarisk idealfigur. I lighed med ham selv havde Jesus gjort sin livspraksis til en er-

13. Søsteren havde ved udgivelsen af *Ecce homo* i 1908 udeladt dette afsnit. Fra faderen udledte han sine »forrettigheder« (Vor-rechten), EH s. 23f.

kendelse, han blev korsfæstet for (a.a. s. 65). Og når han i *Ecce homo* tilmed skriver, at alle, der skaber store og nye værdier, »korsfæstes« (EH s. 123), ja, så ophæves modsætningen mellem Dionysos¹⁴ som figura for livsenergiens evige genkomst og Jesus og Nietzsche. De er sprængfarlige som dynamit.¹⁵ For alle bringer de som Zarathustra nye tavler, nye livsværdier, efter at de gamle lovtavler er knust - det ligger i udtrykket »at filosofere med hammeren« - undertitlen til *Götzen-Dämmerung*. Den, der skaber, må først nedbryde. Og derfor kan han anvende ordene *ecce homo*, som Pilatus brugte om Jesus, på sit eget liv i selvbiografien.

Efterspil

To år efter, at Brandes på Kongens Nytorv begejstret har introduceret Strindberg til Nietzsches overmennesketeori, advarer han ham imod hans filosofi, formentlig ved synet af den brutalitet, som Strindbergs overmennesker udviser i romanerne *Tschandala* (1888) og *I hafsbandet* (1890). Som poet, skriver Brandes, er Strindberg ikke mistroisk nok. Han bør ikke fordybe sig i Nietzsche, for nok kan meget hos ham bruges, men andet leder »Følelsen og Tanken vild« (Brandes 1939, s. 299).

Strindberg melder hus forbi. Han er ikke ukritisk og har i virkeligheden foregrebet Nietzsches ideer, hvad Brandes selv har indrømmet. Man skal, som han har skrevet i »Aristokratisk Radikalisme«, gå igennem ham, lade sig »befruktas« (Brandes 1966, s. 301) og siden rense sig fra ham. Herefter ebbede Strindbergs Nietzsche-inspiration gradvis ud.

Det kendskab, Brandes havde til Nietzsches sindsyge, er diskret indarbejdet i »Aristokratisk Radikalisme« (Brandes 1901, s. 642 f). Nietzsche krøb, som han skriver, ligesom Zarathustra ind i sin hule. Her lykkedes det ham at udtrykke hele sin inderverden, men den havde tabt enhver relation til omverdenen. Manglende anerkendelse ophidsede kun hans selvfølelse, som kom under yderligt højtryk, da Brandes gjorde ham kendt med sine forelæsninger, så selvfølelsen slog sammen om hans hoved.

Brandes, der således havde fundet sit distante ståsted i forhold til Nietzsche, understreger flere steder, at han, da han stiftede bekendtskab med hans filosofi,

selv var så gammel, at hans grundanskelse ikke kunne ændres (a.a. s. 646). Mest udførligt omtaler han Nietzsches betydning i *Levned*. Han lægger her vægt på, at han i Nietzsche fandt »en beslægtet Aand« (Brandes 1908, s. 229) og tanker, han polemisk havde tænkt og var fortrolig med, hvorimod han ikke fandt så meget nyt hos ham som Strindberg. Således kan Nietzsches antikristendom ikke gøre særligt indtryk på en mand, der som han i årevis er blevet udråbt til »Nordens Antikrist« (Brandes 1939, s. 295).

Og modsat Strindberg, der erkendte, at han var blevet befrugtet af Nietzsche, erklærer Brandes udtrykkeligt, at Nietzsche ikke befrugtede ham, men med sin dristighed gav ham fornyet mod - »Jeg følte mig under den [brevvekslingen] paa mit Væsens Højde, virkende i mit Kald, opfyldende den Sendelse, der engang var bleven min« (a.a. s. 230).

Denne passus kunne nok give Nietzsche ret i at kalde ham kulturmissionær. I hvert fald forholder det sig nu sådan, at Brandes med »Aristokratisk Radikalisme« ikke alene får lagt afstand til den gale filosof, han får også - sammenlignet med forelæsningerne - for alvor pointeret sit nye kald. Og det nok så radikalt.

Han kan nemlig fra den nye position, som mødet med Nietzsches tanker har placeret ham i, konstatere, at litteraturen i Norden stadig tumler med de samme problemer, han havde sat under debat i 1870'erne, men som nu virker livløse - »visse Arvelighedsteorier, lidt Darwinisme, lidt Kvinde-Frigørelse, lidt Lykke-moral, lidt Fritænkeri, lidt Dyrkelse af Folket osv.« (Brandes 1901, s. 643). Med disse ord lader han den protestbevægelse, der blev opfattet som »brandesianisme« bag sig som en afskudt ham.

Kulturens Kilde

Brandes havde imidlertid ikke skilt sig mere ud fra Nietzsche, end at filosofiprofessor Harald Høffding, der i øvrigt støttede og beundrede ham, følte sig nødtvungen kaldet til at gå i rette med en aristokratisk radikalisme. Hans artikel var helt ud i titlen et modsvar: »Demokratisk Radikalisme«, trykt i *Tilskueren* 1890. Respektfuld i tonen taler han for, at en lykkeligere tilværelse må sikres flest mulige mennesker, så disse ikke blot reduceres til redskaber for overmennesker og deres lykke.

I sit svar, »Det store Menneske. Kulturens Kilde«, ligeledes publiceret i *Tilskueren* 1890, er Brandes i sin arrigskab nærmest skinger. Høffding nedgøres til en filosof, der ikke har tænkt en tanke, værd at huske. Brandes taler nu på helt egne vegne om de store men-

14. Nietzsche underskrev sig Dionysos i sit sidste brev til Cosima Wagner; han erklærer hende sin kærlighed som sit livs Ariadne. Han opfatter altså samtidig sig selv som Theseus.

15. »Jeg er ikke noget menneske. Jeg er dynamit«, hedder det i *Ecce homo*, s. 119.

neskers kulturbetydning. For skønt han efter Nietzsches sammenbrud havde et klart blik for, hvad det overmenneskelige kunne føre til af vanvid, argumenterer han stadig bredt og indædt for, at kulturens værdier ikke skabes nedefra, men oppefra af de sjældne personligheder, tidløse i kraft af deres geni, noget, alle bør se det som en lykke at tjene. Dog, han kommer med denne stærkt modificerende indrømmelse, der definitivt skiller ham fra Nietzsche: »Intet fornuftigt Menneske vil indvende noget mod Omsorgen for det størst mulige Antals Lykke eller det størst mulige Antals Kultur« (Brandes 1890, s. 98).

Med denne indrømmelse stiller Høffding sig tilfreds. Havde Brandes blot sagt dette i sit essay, ville han slet ikke have taget til genmæle, svarede han udglattende. Og da Brandes genoptrykte »Det store Menneske« i sine samlede skrifter, havde han luget alle sine spydigheder mod Høffding ud. Og det gjorde han ret i.

Ensomhedens spejlinger

Hvis Brandes i den følelse af gæring og ny ungdom, han oplevede ved mødet med Nietzsche, havde fået den tanke at kunne gøre sig til talerør for ungdommen med sine nye tanker – hvad hans farvel til naturalismens program også kunne pege i retning af – så måtte han tro om igen.

Herman Bang, som han stod i et antagonistisk forhold til, havde ikke alene med sin nervesitrende impressionisme skabt en ny standard for journalistik og litteratur, han havde tilmed haft den frækhed at anmelde *Det moderne Gjennembruds Mænd* i præteritum, i datid, og derved i princippet gjort ham til en beundringsværdig afdød.

Hertil kom, at den unge Valdemar Vedel, der først tilhørte kredsen omkring Brandes, i sin programartikel »Moderne Digtning«, trykt i *Ny Jord* efteråret 1888, havde udtrykt de samme tanker, som Brandes anvendte i sin afsked med naturalismen.

Vedel hævder, at den realistiske tendens i digtningen, som Brandes fremkaldte, var endt i »Husflidsprodukter« (Vedel 1888, s. 160), betegnet som stendøde. Brandes skriver tilsvarende, at evnen til »at undfangne geniale Ideer« (Brandes 1901, s. 643) er visnet bort. Men i modsætning til Vedel har han ikke noget bud på, hvordan en ny digtning æstetisk skal se ud. Han har kun sin lære om de store individer.

Derimod taler Vedel om en fornyelse i digtningen, nye sans- og skønhedsformer, der er i pagt med tidens sjæleliv. Det handler ikke længere om store og enkle følelser, men om de »sære blandede Stemninger« (Vedel 1888, s. 163).

Det er ikke tilfældigt, at *Ny Jord* bringer oversættelser af nogle kapitler fra *Also sprach Zarathustra* og Baudelaires spleenfyldte prosadigte. *Also sprach Zarathustra* var det værk, Brandes syntes mindst om og af selvsamme grund, som de unge digtere netop dyrkede dets højstemte dunkelhed og mystik, ligesom han ikke havde sans for Baudelaires dekadence. Som modbillede opstiller han Goethes universalisme, Goethe, som han allerede i 1873 skrev beundrende om i *Den romantiske Skole i Tyskland* – og siden en hagiografi.

Han havde derfor heller ikke noget til overs for den symbolistiske digtning, der nogle år senere kan siges at være svaret på Vedels krav om en ny æstetik. Dens stemme var tidsskriftet *Taaernet*, redigeret af Johannes Jørgensen, endnu en frafalden fra Brandes. I sin programerklæring om symbolismen tager han netop afsæt i Baudelaire og gør rede for, hvordan den symbolistiske digtning søger efter det guddommelige og evige, der er skjult i den grå hverdagslighed. Og han kobler det direkte sammen med Nietzsches ord fra *Also sprach Zarathustra*, at verden er dybere, end dagen har tænkt – »kun de flade Aander fatter det ikke«, lyder slutsalutten (Jørgensen 1893, s. 56).

Lad det forblive usagt, om Brandes var en flad ånd. Han havde i hvert fald med sit ultimative krav om realisme ikke gehør for den modernitet, som digtningen nu bevægede sig ind i. Han havde samtidig lagt naturalismen bag sig, så at han nu i realiteten selv var det isolerede menneske, som han dyrkede i de store genier. De følgende mange år brugte han da også hele sin frisatte produktivitet til at biografere netop historiens største skikkelser: Shakespeare, Goethe, Voltaire, Cæsar og Michelangelo.

Hans portrætter og valgslægtskaber er tilrettelagt sådan, at de i nok så høj grad bliver selvspejlinger ud fra den grundtanke, at kun det lige erkender det lige. Det paradoksale er således, at han, der havde introduceret naturalismen i et opgør med romantikken, selv i slipstrømmen på sin overtagelse af Nietzsches tidlige syn på de store enere, endte i den romantiske heroworship, han havde påkaldt i sin dagbog. Fra nu af finder han kun sine jævnbyrdige i de store døde.

Litteratur

- Brandes 1888: *Nietzsche-forelæsningerne*, i: Brandes Arkivet kps. 222, læg 204.
- Brandes 1889: G. Brandes: »Aristokratisk Radikalisme«, i: *Tilskueren* VI. København. Fotografisk optryk i: *Fr. Nietzsche. Tre Essays*. Aarhus 1972.
- Brandes 1890: G. Brandes: »Det store Menneske. Kulturens Kilde«, i: *Tilskueren* VII. København. Fotografisk optryk i: *Fr. Nietzsche. Tre Essays*. Aarhus 1972.
- Brandes 1901: G. Brandes: *Samlede Skifter* VII. København. Heri: »Friedrich Nietzsche. En Afhandling om aristokratisk Radikalisme«, s. 596-644, og Nietzsches breve til Brandes, s. 647-659.
- Brandes 1902: G. Brandes: *Samlede Skifter* XII. København. Heri: »Det store Menneske. Kulturens Kilde«, s. 3-22.
- Brandes 1908: G. Brandes: *Levned. Snevringer og Horisonter*. København.
- Brandes 1939: G. og Edv. Brandes: *Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd* VI, udg. af Morten Borup under medvirkning af Francis Bull og John Landquist. København.
- Brandes 1940: G. og Edv. Brandes: *Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd* III, udg. af Morten Borup under medvirkning af Francis Bull og John Landquist. København.
- Brandes 1966: *Correspondance de Georg Brandes* III, udg. af Paul Krüger. København.
- Høffding 1890: H. Høffding: »Demokratisk Radikalisme«, i: *Tilskueren* VI. København. Fotografisk optryk i: *Fr. Nietzsche. Tre Essays*. Aarhus 1972.
- Jørgensen 1893: Johs. Jørgensen: »Symbolisme«, i: *Taarnet* bd. 1. København. Fotografisk optryk v. F. J. Billeskov Jansen. København 1981.
- Nietzsche 1886: Fr. Nietzsche: *Sämtliche Briefe. Kritische Studienausgabe*, herausgegeben von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, bd. 6. München.
- Nietzsche 1988: Fr. Nietzsche: *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe* I-XV, herausgegeben von Giorgio Colli und Mazzino Montinari. München.
- Vedel 1888: Valdemar Vedel: »Moderne Digtning«, i: *Ny Jord*, juli-december. København.
- Nietzsche-oversættelser med forkortelser*
- AR: *Afgudernes ragnarok eller hvordan man filosoferer med hammen* (1888), oversat og med forord af Jens Erik Kristensen og Lars-Henrik Schmidt. København 1993.
- An: *Antikrist. Forbandelse over kristendommen* (1895), oversat med indledning og noter af Peter Thielst. København 2005.
- EH: *Ecce Homo. Hvordan man bliver, hvad man er* (1908), oversat med indledning og noter af Niels Henningsen. København 1999.
- HN: *Historiens Nytte* (1874), oversat med indledning og noter af Helge Hultberg. København 1962.
- MM: *Menneskeligt, alt for menneskeligt. En bog for frie ånder* (1878), oversat med indledning og noter af Niels Henningsen. København 2007.
- MO: *Moralens oprindelse. Et stridsskrift* (1887), oversat med indledning og noter af Niels Henningsen. Frederiksberg 1993.
- MV: *Den muntre videnskab* (1882), oversat med indledning og noter af Niels Henningsen. København 1998.
- SZ: *Således talte Zarathustra. En bog for alle og ingen* (1883-85), oversat med efterord af Niels Henningsen. Frederiksberg 1999.
- TF: *Tragediens fødsel* (1872), oversat og med forord af Isak Winkel Holm. København 1996.
- UN: *Den unge Nietzsche* (1873-76: *Unzeitgemässe Betrachtungen* i udvalg), oversat af Preben Lilhav. Risskov 2001.